

MAJSAI TAMÁS

Öt évtizeden át ügynökök az evangélikus egyház élén

L. évfolyam 36. szám, 2006. szeptember 8.

Élet és Irodalom

I.

Három egyház, három út

A rendszerstabilizációs csodafegyvernek hitt ügynökhálózat titkainak feltárulása Magyarországon is komoly önismereti válságot eredményezett. Mi sem lett volna természetesebb, mint az itt élő egyházak bekapcsolódása a traumák oldásának feladataiba. Az úgynevezett nemzeti ügyek (abortusz, erkölcsi problémák etc.) mindig szólásra kész bajnokai azonban teljesen képtelennek bizonyultak "kincseik kitérésére", és a kialakult helyzetről tizenöt év alatt egyetlen értelmes mondatot sem tudtak szólni. A némaságot nem utolsósorban a saját érintettség mértéke és az annak feldolgozására való alkalmatlanság okozza. Zakariás pap esete kísért,¹ aki Isten akaratából átmenetileg megnémult. Nem tudjuk, hogy a három nagy egyházat, amelyekről itt szólnunk (a saját múltjukkal ugyancsak nem sokat foglalkozó kis felekezetek ügye némileg más esetet formál), meddig fogja bénítani e válságos állapot.

A katolikus eklézsia álláspontjának lényegéről mindent elmond az állambiztonsági kollaborálás tényével leleplezett, nem régen még hivatalban volt bíboros prímás viselkedése.² Besúgóí ténykedéséről Paskai László fél év alatt egyetlen szóra sem méltatta a közvéleményt. Felfogása egyezni látszik azokéval, akik az ügyet szimpla gyónástechnikai rutinkérdésnek tekintik, és úgy vélik, hogy történelmi prostituálódásukról a leghitelesebben üldözéseméleti kutatóbázisok tudnak nyilatkozni.

Az egyik üldözéskutató műhely a minap elő is állt egy kiadvánnyal. A kötet a bíboros úr, valamint a püspök- és paptestvérek áldozáshigiéniai problémái helyett elsősorban az Állami Egyházügyi Hivatalban (ÁEH) rejtett állambiztonsági tevékenységet folytató személyek "alacsony származása"-t állítja fókuszba (elélcelődve az egykori "műszerésztanonc"-ok etc. hiányos kultúráján - mintha például Haller István teológus fene magas képzettsége sokat vitte volna előre a numerus clausus betérjesztésével az "üdv történet" céljait), és "ügynökbombá"-ról,

"megrendelők"-ről, illetve a végül is ártatlan, "peremen" mozgó ügynökökről, továbbá tudományhiányról, "pellengér"-ekről, a parlament által megteremtendő rend szükségességéről elmélkedik. Szabó Csaba pedig, az előszó szerzője, sejtelmes utalásokkal annak a felfogásának is hangot ad (ne felejtsük, egy "keresztény szellemiségű" kiadványról van szó), hogy az ügynöki szerepvállalás nem is volt akkora botrány, hiszen - szemben a Rákosi-periódussal - "1956 után már sem véletlenekben, sem világháborúban [sic!], sem újrakezdésben nem lehetett hinni Magyarországon."³ Keresnénk a "nem e világból" vétetett anyaszentegyház közszolgáloi hangját e kényes ügyben, de mindhiába. Amit kapunk, postaládánkba szórt reklámkiadványokban is megtalálható.

Az ügynöki kollaborációban szintén feje búbjáig közprostituálódott református egyház ma éppen neojakóbíta teológiai álmokat követ, és - igaz, árnyalatnyilag finom hangsúlykülönbséggel - sarokfogó versenyre kel az esztergomi testvérrel. Kálvin egykor másfajta értékekről ismert követői azért küzdenek, hogy át- és megmentsek a raszputyini kalandorokként tevékenykedő volt református ügynökarisztokráciát és művét. Bölcsei Gusztáv zsinati elnök és helyettese, Szabó István budapesti püspök legutoljára éppen a KGB által is nagyra tartott szolgálati elődjük, "Tolnai"/"Aldebrői" fedőnevű (továbbiakban: fn.) ügynök, Tóth Károly⁴ előtt tisztelegtek egy díszes születésnap emlékkötettel.⁵ Szabó püspök egyébként úgy látja, hogy az ügynöki kooperációt egyszerűen csak kizsartolták az érintettekől, és Veres András püspökkolléga igazságára hajlik: az egyház önmagával való szembenézését a baloldali politikusok kampányelőnyei felől lehet a leghelyesebben megítélni.⁶

A legérdekesebb alternatíva egyértelműen a wittenbergiánus. Evangélikus atyáinkfiái Wartburg várának egykori foglya, a jó Márton testvér sorsán keresztül a többiekénél jobb fület örökölték, és tisztán hallják Kászim panaszát. Amikor bekövetkezett a Szakértő '90 (más megnevezéssel az ún. Antall-lista) okozta általános sokállapot, nem engedtek a "most zárjuk szorosra sorainkat" filozófia csábításának, és elfogadva Frenkl Róbert országos felügyelő ötletét, ügyes lépésre szánták el magukat: azonnal megkövették az ügynöki tevékenység sértettjeit, és jelezték, hogy a történetek elemezésére felállítanak egy különbizottságot.⁷ Ennek ellenére az országos felügyelő, a mai evangélikusság kétségkívül legformátumosabb politikusa, aki most is pontosan értette, hogy mi a tét, ebben az ügyben mintha elveszítette volna csálhatatlan iránytűjét. Ma már látni véljük, mi zavarhatta meg a műszert. Nagy kár. A tűzoltásnak szánt hivatalos nyilatkozat önmagáért beszél: "A közelmúlt fájdalmas történelméhez hozzátartozik sokak megfélemlítése és zsarolása, amelynek ismerete nélkül alig érthetőek azok a döntések, amelyek a BM különleges ügyosztályához kötött tevékenységhez vezettek. A névsor [ti. a 209-es lista] jelenlegi közlése egyházellenes indulatkeltésre is alkalmas." És bár keveseknek tűnt csak fel, a most kezdeményezett tényfeltáró munkát kiegészítette egy még homályosabb megjegyzés: "A javaslat feltételezi az ügynökiratok teljes körű hozzáférhetőségét" (ti. a Gyurcsány Ferenc miniszterelnök által tett ügynöktörvény-javaslat elfogadását).⁸ Hasonló felfogás köszönt vissza a tervet hivatalos rangra emelő 2005. május 20-i határozatból is: "Az Országos Közgyűlés elfogadta azt a javaslatot, hogy amennyiben a parlament dönt az ügynöktörvényről, egyházunk... egy tényfeltáró bizottságot hoz létre."⁹ Nem tudjuk, hogy a tervezett törvénymódosítás sikertelensége ellenére a bizottság végül is hogy kezdhette meg a munkáját. Feltehetően azért, mert senki nem merte leállítani. Hosszú ideig mindenesetre a súlyos tanácstalanság nyomta rá bélyegét "működésükre". (Találkozhattunk viszont néhány tárgyba vágó történészi megnyilatkozással.¹⁰) A folyamatok az év elején gyorsultak fel. A döntő

szerepet a makrokörnyezet eseményei játszhatták (köztük leginkább a Paskai-eset), ami nyilván megerősítette a múlt tisztázásának hátráltatóival szembeni elégedetlenkedők és a Tényfeltáró Bizottság (élükön elsősorban az ilyen irányú kutatásokban már korábban is ambiciózusnak bizonyuló Mirák Katalin¹¹) pozícióját. A bizottság munkája végül is egy egészen különleges történethez vezetett.¹² Ám tartsunk rendet!

Az erővonalak lassú átrajzolódásának első érzékelhető jele az a kiadvány volt, amelyet az egyházi közelmúlt kérdéseiről 2005 őszén tartott konferenciasorozatot szervező Evangélikus Belmissziói Baráti Egyesület jelentetett meg pár nappal a bizottság májusban esedékes beszámolója előtt.¹³ Az egyesület nyilván tudatosan kapcsolódott be a múltfeltárás eseményeibe, és különösen az ún. ügynök-ügyben kívánt lökést adni az Alkotmánybíróság várható döntése nyomán könnyen holtvágányra juttatható folyamatnak. Fellépésük jelentősége kétségtelen. Taktikus bátorságuk ventilációt adott a haldokló bizottsági munkának. Egyelőre azonban maradjunk annál, ami kevésbé magától értetődő. Ilyen mindenekelőtt az egyesület kollokviumait vezérlő tárgykör óvatoskodó kerülgetése (utal erre a kötet címe is), a felvállalt múlttelemezés visszafogottsága, sőt ellentmondásossága. Elgondolkoztató például, hogy az egyesület egyházi kontextusától független Köbel Szilvia alkotmányjogász az egyetlen, akinek ("függelékesített") tanulmánya¹⁴ indirekt módon említést tesz egy ügynökként tevékenykedő személyről, Nagy Gyula nyugalmazott püspökről. A kötet szemérmes témakezelésére a szerkesztő, az egyház történelmi önvizsgálatát régóta és elkötelezetten szorgalmazó ifj. Fabiny Tibor nem csak választ nem ad, de még növeli is a talányt annak az interjúnak (valójában egy hagiografikus életrajzelégia) a közreadásával, amelyet Miklós Imrével, az ÁEH évtizedeken át hatalom volt elnökeivel ő maga készített. (A beszélgetésből megtudhatjuk például, hogy Miklós Imre "ateistaként is megmaradt katolikusnak", és titokban mindig is nagyra értékelte az egyházak erkölcsstabilizáló szerepét. Pályafutása alatt, ha rejtetten is, és a "neveltetésé"-ből adódó szerénységgel, de egyfajta egyházmentő szolgálatot végzett. "Az idős és őszintének tűnő ember" szavait a záró képek hivatottak elpecsételni: élete alkonyán valóságos házi kápolnává alakította szobáját, falain két nagyalakú, ikonszerű berendezési tárggyal: II. János Pál pápa és a híres evangélizátor, Billy Graham fényképeivel.)¹⁵ Aligha járunk messze a valóságtól, amikor úgy gondoljuk, hogy Baráti Egyesület munkája végül lenyomatává is lett annak a helyzeti tétovaságnak, amely hovatovább két évtizede jellemzi az egyházakat, és mintegy tükrözi azt is, hogy milyen tartalékkal rendelkeznek az evangélikus múltfeltárás akadályozói. Bármennyire meglepő, utóbbiak első számú támaszát ugyanis éppen az a koalíció jelenti, amelyet a konzervatív és mérsékelt önvizsgálók (hangsúlyozzuk: nem csak a bizottsági tagok!) kínálnak (meglehet, akaratuk ellenében) számukra. Az ügynöki gyalázat tisztázásában angazsált csoportok természetesen maguk sem alkotnak homogén tömböt. Legalább két szempont mégis odasodorja őket a tőlük elvileg idegen, múlttakargató érdektényezőkhez: a) a múlt ambivalenciáihoz való viszonyulásuk szemléleti bizonytalansága és b) az egyházközösség vélt-valós presztízsének őszinte védelme és a lelkiismereti erőszakétel elkerülése közötti kényes határmezsgyén való önpozicionálás.

Evangélikusok a göröngyök útján

A Tényfeltáró Bizottságnak az Országos Közgyűlés elé terjesztett május 19-i beszámolója szerint ötvenhárom evangélikus egyházi személyről feltételezhető az állambiztonsággal való

titkos együttműködés. Tizenöt évnyi hallgatás és lapulás után e bejelentéssel megriant a jég, és egy egyházban (sokatmondó, hogy a legkisebb nagyegyházi felekezetről) intézményesen is kimondott gondolattá vált, hogy a közelmúlt történelmének állambiztonsági skandaluma a keresztény lelkiismeret olyan ügye, amelyet nem lehet pusztán aktuálpolitikai és költségvetési kérdések alapján megközelíteni. Vérmes reményeink ezzel együtt sem lehetnek. A szinte palotaforradalommal felérő akció precedenst teremtő ereje, és a "zakariánus" ökumenizmust megbontó hatása nem feltételezhető. (Igaz, néhány hónappal korábban id. Hafenscher Károly, a mai evangélikus teológia nemzetközileg is elismert klasszisa, aki "Deák" fn. ügynökként (titkos megbízottként) tartotta a kapcsolatot az állambiztonsággal, még azzal csitítgatta a kételkedőket, hogy egyházukban a besúgók száma csak tíz-tizenöt lehetett.¹⁶)

Ha más nem, az mindenképpen intő jel, hogy beszámolójukat egyetlen ember néhány nap alatt elkészíthette volna. A bizottság vezetője pedig, ha valahogy nem fogják le a kezét, egészen biztosan nem érte volna be (már csak a kutatói önbecsülés végett sem) azzal, hogy tényanyagukban mindösszesen öt-hat eddig nem publikált fedőnevet közöljenek (ráadásul névátfedésekkel, nem evangélikus egyházi szereplőkkel), és csak négy személy kilétét tárják fel.

(Közleménye szerint a bizottság mindenesetre "folyamatosan végzi" a hálózati személyek "azonosítását".) Értetlenkedésünket csak fokozza, hogy az utóbb említettek közül hárman már régen a mennyei haza polgárai, miközben a rendszerváltást követően is exponált tényezőknek (mint pl. "Győrvári", "Professzor") még ügynöki nevét sem említi a jelentés. Az akadályt (lévén szó egyházi bizottságról) elsősorban a hierarchikus tilalomfák képezték. A további fejlemények (lásd különösen Frenkl Róbert agresszív fellépését, amelyre még kitérünk) ezt egyértelművé teszik. A bizottság tagjait közvetlenül természetesen senki nem kényszerítette kompromisszumra. Végképp nem arra, hogy engedjék úrrá lenni magukon a pánikreakcióként előtérbe tolakodó haramiaszempontot: néhány kevésbé védett szereplő feláldozásával megfélemezni a medréből kilépni készülő elégedetlenkedést. (A leggyengébb láncszemnek most éppen a már említett Nagy Gyula bizonyult.¹⁷) A jelentés aktuálpolitikai egyensúly-elbillenését egyértelművé teszi, hogy a még "azonosítandók" közé sorolja "Virág" fn. ügynököt is. "Virág" nem más, mint Keken András evangélikus lelkész, a II. világháború utáni protestantizmus egyik kimagasló tekintélye, erkölcsi nagysága, akinek ügynökmúltja évek óta ismert, és egy evangélikus lapban (hasábjain a bizottság vezetője is publikál) meg is jelent. Az ok egyszerű: egyesek nyilván úgy vélték, hogy "Virág" megnevezésével gyengülne a "persona non grata"-kra irányítandó közfigyelem (közharag), mások viszont attól tartottak, hogy "Virág" miatt felerősödhet a nyílt beszéd híveinek a hangja. (N.B.: Keken András nem konjunktúra-ügynök volt: segéd munkásként, börtön után és a börtön újabb fenyegetésének árnyékában szervezték be, még 1952-ben. Vonakodó együttműködőként erkölcsi mércéjét azonban mindvégig megtartotta.¹⁸ Okkal vélhetjük azt, hogy ha ma élne, egy hangja biztos lenne a Deák térnek.)

A Tényfeltáró Bizottság azonban minden óvatosság ellenére is "túl messzire ment". Nem véletlen, hogy a jelentés hosszú időn át illegálisan, egy internetes forráshelyen volt elérhető, és azóta is, hogy nagy nehezen felkerült az Evangélikus Portál nevű weblapra,¹⁹ fáradságos kereséssel található csak meg. A háttérösszefüggéseket megvilágítják az Evangélikus Élet című országos lapban megjelent hivatalos reakciók. Frenkl Róbert országos felügyelő a lelkészek "különleges" és kíméletes megítélésének fontosságát,²⁰ ifj. Hafenscher Károly

országos irodaigazgató a történeti megközelítés prioritását hangsúlyozta.²¹ Nem merészkedett messzebbre azonban a múltfeltárást eddigi nyilatkozatai alapján ugyancsak szívügyének tekintő Fabiny Tamás püspök sem. Theológiai alapvetésű, pasztorális hangvételű írásában méltatta ugyan, hogy egyháza "önként vállalta múltjának ilyen feltárását", és bátorított az elkövetett botlások testvéri megvallására, a theológiai patópáлизmus komolyabb átgondolását már elkerülte. Sőt, inkább azt igyekezett hangsúlyozni, hogy nem "szabad minden érintettet egy kalap alá venni"; hogy "tisztességtelen cselekedetekre, szégyenletes megnyilvánulásokra pedig nem csak ügynöki tevékenység keretében kerülhetett sor", és külön is óvott "a szennyesnek... némely kívülálló által szorgalmazott kíméletlen kitergetésé"-től.²² Mindez azonban csak a kezdet volt.

A vezérkari puncták után evangélikus egyházi fórumokon heteken át nem esett szó az ügyről. A szótlanságot először két felháborodott tiltakozás törte meg,²³ majd a bizottság tagjainak nyilatkozatai,²⁴ amivel a hetilap szerkesztősege be is rekesztette a tényfeltárással kapcsolatos publikációkat, kijelentve, hogy "az Evangélikus Élet nem szokta (és nem is köteles) a különböző bizottságok közgyűlés elé kerülő jelentéseit közölni. [...] Szerkesztőségünk az e lapszámban olvasható írások közzétételével a témát egyelőre lezártak tekinti." (Írásukban a kutatók azt kifogásolták, hogy "a bizottsággal szemben helyenként erős kritikát is kifejező reakcióknak a lap úgy adott helyet, hogy elmulasztotta az olvasóval megismertetni magát a jelentést").

Az idősíkok között eltévedt szerkesztőségi fellépéshez a muníciót egyértelműen Frenkl Róbert A megharcolt egység értéke című, első oldalra pozícionált írása szolgáltatta. Megszólalásában az országos felügyelő (tőle teljesen szokatlan módon) a diktatórikus évek egyházbírószági hangulatát idéző stílusban kárhoztatta és fenyegette meg a bizottság tagjait.²⁵ Frenkl Róbert most is elismételte a papi elem kivételezésével kapcsolatos unalomig ismert felfogását, majd kifejtette, hogy azért, mert valaki nem volt ügynök, még jóval többet árthatott, mint a beszervezettek. "A közgondolkodás" azonban, kesergett is egy kicsit, "sajnos" "hajlamos az ügynöki tevékenység ab ovo elítélésére". Elvi alapvetését követően Frenkl Róbert kitért a bizottsági tagok működésének elemzésére is. A legfőbb baj velük az, írja, hogy "szereptévesztés"-be estek, és "az egyházrombolás kérdése is" felvethető velük szemben; felelőtlen működésük ugyanis "nem megújuláshoz, hanem egyrészt egyházi polgárháborúhoz, másrészt az egyház lejáratásához vezet." A bizottsági tagok emellett olykor "önbizalomtól duzzad"-nak, és úgy viselkednek, mint "a világi történészek", akik csak "mazsoláz"-gatnak "egy-egy neves személyiség ügynökmúltjának" anyagaiból. Tevékenységüket illetően "máris felmerült a gyanú", hogy "a rokoni kapcsolatok" révén a most "a tűz közelében... lévők úgy tudják majd manipulálni az adathalmaz nyilvánosságra kerülését, hogy az védelmet nyújtson saját felmenőik számára".²⁶ (Ennyi. A súlyos vádak sandán koppannak.) A baj legfőbb oka azonban az, hogy a bizottság tagjai "a jelentést írásban is közzétették". De hibáztak mások is. Mindenekelőtt a "közgyűlés, amely "nem szabta meg" a kutatók korlátait, akik így könnyen átléphetek azon, hogy "először az elnökséggel kommunikálnak, és a közgyűlés elé csak szóbeli, elvi beszámoló kerül." Hibás azonban a laikus Evangélikus Belmissziói Baráti Egyesület is, amely csak amúgy "rámozdult a bizottság megalakítására", és "mint egyesület vállalta a múlt tisztázásának a terhét". Sőt, a "kompetencia kisajátítására" törekedő "tűlbuzgóság[uk]ban" még "konferenciát is rendeztek, könyvet is kiadtak az ügyben". (Frenkl Róbertet valahogy nem zavarja, hogy a szóban lévő munkát az általa erősen befolyásolt egyházvezetés képtelen volt előmozdítani, és a baráti egyesület fellépése nélkül feltehetően

egyetlen betű sem született volna meg e tárgyban; nem zavarja, hogy egyenesen kártékony tényezőként tünteti fel az általa legmagasabb szinten képviselt laikus elemet; és nem zavarja az sem, hogy mindmáig büszkén hivatkozik az 1986-ban személyes közreműködésével létrejött, megújulást sürgető Testvéri Szó című nyilatkozatra, és hogy tíz évvel ezelőtti visszaemlékezésében még dicsérte "az alulról építkezést és a decentralizálást", a hierarchiát és a hierarchizmust pedig "a protestantizmustól idegen" képződménynek minősítette.²⁷) Az egyetemes felügyelő mindenesetre nem csak kritizál, hanem kijelöli a megoldást is. Ennek útja a "Várszegi Asztrik főapát vezette katolikus tényfeltáró munka" példájának követése. Ők ugyanis "vizsgálódásuk eredményeit először az egyházon belül értékelik, azután dönti el a püspöki konferencia, hogy mi kerüljön nyilvánosságra". Ajánlásai közben Frenkl Róbert nyilván elfelejtette, hogy egy katolikus szellemű püspöki karban neki nem sok szerepe lenne, de azt is, hogy a jelenleg hivatalban lévő (ám alapvetően gyenge) püspökök ma már látványosan el is határolódnak tőle, és a Tényfeltáró Bizottság által megkezdett munkát egészen másként ítélik meg: "A szakmailag nem megkérdőjelezhető kutatások eredményeinek jó szándékú, de szükségképp töredékes nyilvánosságra hozatala okkal kavarta fel nemcsak az érintettek hozzátartozóit, hanem egyházunk közvéleményének jó részét is. A szükséges tanulságok levonása mellett leszögezzük, hogy továbbra is fontosnak tartjuk a tényfeltáró bizottság munkáját. A fentieket figyelembe véve szükségesnek látjuk a bizottság működését és kommunikációs tevékenységét érintő rövid és hosszú távú stratégia mielőbbi kidolgozását. A feltárt és a feltárandó dokumentumok csak részét képezik az igazságnak, ugyanakkor megismerésük lehetőséget teremthet a reménységünk szerinti kiengesztelődésre, mely a Lélek erejével egyházunkban valódi egységhez vezethet." ²⁸

Frenkl Róbert fellépése persze végül is következetes. A bizottságot ugyanis valóban nem kutatásra, hanem taktikai megfontolásból állították fel, afféle katalizátorként. Nem véletlenül járt például Nagy Gyula is buzgón az egyesület konferenciális alkalmaira, nem szűnve meg hangoztatni, hogy "az állammal való együttműködés nem azonos a besúgással", és hogy ő különösen is mindig "az egyház javáért tevékenykedett".²⁹ Frenkl Róbert helyesen látja: az erőviszonyokban bekövetkező labilitás kellett ahhoz, hogy néhány (sőt inkább csak egy) történész úgymond önállósítsa magát (ezt nevezi az országos felügyelő "szereptévesztés"-nek).

Az evangélikus egyházban ügynökügyben ma patthelyzet van, és úgy tűnik, hogy egyelőre stabilan áll a Frenkl Róbert lecövekelte "koalíciós" zászló. A másnapra már élvezhetetlen manna teológiája azonban egyéb perspektívát sem tilt. A lelkiismeret Szküllája és Kharübdise között araszolható kötéltáncosok például bármely pillanatban egyensúlyt veszíthetnek, és zuhanásuk dőlésszöge akár véget is vethet a Nagy Gyula-eset fémjelezte kedélycsillapító haladékok furcsa állapotának.

Az ÉS hasábjain a következőkben több vázlat keretében tárgyaljuk az evangélikus egyház és a II. világháború utáni államhatalom összefüggéseinek állambiztonsági problémáit. A közlések nem követik a kronologikus menetrendet. (Az időrendi feldolgozást módszertani szempontok sem indokolják.) Különösen fontosnak tartjuk vizsgálat tárgyává tenni a ma élő, és a közvetlenül megelőző időszakban, és részben ma is hivatalban lévő ügynökök tevékenységét. Nem utolsósorban azért, mert működésük kérdéseinek nyílt felvetését nem csak a Tényfeltáró Bizottság igyekezett kínos feszengéssel elkerülni, de az összes többi egyház is ugyanígy jár el.

*

Az egyházi múltfeltárás eddigi legfurcsább botránya Nagy Gyula püspök nevéhez fűződik. Az "Egresi" fedőnéven mintegy negyedszázadon át állambiztonsági munkatársként tevékenykedő egyházfő tetemre hívta mindazokat, akik ügynökmúltját akár csak megemlíteni is merészelik. Elsőként az ő történetével foglalkozunk. (Az írás bővebb változatát közzétesszük a Wesley János Lelkészképző Főiskola Egyháztörténeti Tanszéke által jegyzett Egyházak és államhatalom című kutatási program honlapján.³⁰)

II.

"Győrvári"- "Egresi" az állambiztonság fogságában avagy a "Krakus"-jelenség egyházi domesztikációja

Az ügynök szárnyra kel (1.)

A II. világháború után a hazai egyházak "egész népünkkel együtt egy ateista-marxista világhatalom uralma alá kerültek, amelynek ideológiája és gyakorlata a Krisztus-hit és az egyházak teljes felszámolására tört. (...) Csak a hetvenes évek második fele hozta meg a fokozatos változást. A Nyugat és a Kelet nagyhatalmai által aláírt helsinki-egyezmény volt az első reménysugár a változásra. Helsinki "három kosarának" közös elfogadása (...az emberi jogok, köztük a vallásszabadság elismerése) ütötte az első jelentős rést a vasfüggönyön" - írta a Lutheránus Világszövetség (LVSZ) VII. nagygyűlésének 20. évfordulójára emlékezve 2004-ben Nagy Gyula.³¹

A nyugalmazott püspök szerepelt a Szakértő '90-es listán. Amíg azonban ügyét a Tényfeltáró Bizottság nem hozta elő, nem szólalt meg.³² A napirendi pont tárgyalásán viszont személyesen is megjelent, és hevesen tiltakozott a jelentés őt érintő részletei ellen. Sőt, hamarosan offenzív lépésre szánta el magát. A nyilvánosság elé állt, és az Evangélikus Élet hasábjain egyszerűen valótlannak deklarálta a vele kapcsolatos megállapításokat. Mint írja, "megdöbbenéssel és szomorúsággal" fogadta "a szíven ütő, súlyos meggyanúsítás"-t. Érvelésében emlékeztetett felmenői evangélikus múltjára, Ordass püspök³³ mellett végzett munkájára és iránta való tiszteletére. Megemlítette, hogy ő és családja emiatt "állandó állambiztonsági megfigyelés alatt állt", és utalt azokra az állambiztonsági jelentésekre, amelyekben őt "a legvadabb hangon" támadták, és az "'egyházi reakció" egyik fő harcosának" állították be. Kitért továbbá arra is, hogy a nemzetközi világszervezetekben végzett munkája idején valóban megpróbálták beszervezni, ő azonban ezt "nem vállalta". A zaklatás nyomására aláírt ugyan egy nyilatkozatot, de ez arról szólt, hogy külföldön nem kritizálja a rendszert, és szolgálata végeztével haza fog térni. Átlagosan kéthavonkénti rendszerességgel találkoznia "kellett" az ÁEH "képviselőivel az állam és egyházunk közötti kérdések megbeszélésére". Csak most, az állambiztonsági iratok megismerésekor vált világossá előtte, hogy azok, akikkel egykor találkozott, nem az ÁEH emberei voltak, "hanem valójában az állambiztonsági szolgálat ügynökei", akik a vele való beszélgetéseket "titokban magnószalagra vették, és ezekből készítették el "ügynöki jelentéseimet"". "Így gyűlt össze az a mintegy ezerötyszáz oldalnyi hatalmas anyag, amelynek egyetlen sorát sem én írtam és nem is ismerhettem." Nagy Gyula végül sajnálkozását fejezte ki

a felett, hogy a jelentés készítői ezt az állambiztonsági trükköt "gyanú nélkül elfogadták", és azt reméli, hogy "további alapos" kutatással ők is hozzá hasonló belátásra fognak jutni.

Nagy Gyula (1918) pályafutásának rövid vázlata: A Pécsi Tudományegyetem Evangélikus Hittudományi Karán diplomázott. Ösztöndíjasként éveken át filozófiát tanult Berlinben. Tanított docensként a Halle-Wittenbergi Luther Egyetem Theológiai Karán, és egyidejűleg (1942-1943) a Magyar és Kelet-Európai Egyházismereti Kutatóintézet igazgatója volt. 1943 után Magyarországon segédlelkészi és vallástanári szolgálatot látott el, és rövid ideig diakonisszaintézeti igazgató volt. Két doktorátust szerzett: filozófiából (Berlin) és theológiából (Sopron). Pályájának további állomásai: az Evangélikus Theológiai Akadémia (etikát is oktató) tanára (1950-1971, 1980-1982); az LVSZ theológiai képzésének nemzetközi titkára (1971-1975); az Európai Egyházak Konferenciájának (EEK) theológiai igazgatója (1975-1980); a Magyarországi Evangélikus Egyház Északi Egyházkerületének püspöke (1982- 1990); az evangélikus egyház helyettes vezető püspöke (1986-1987), majd püspök-elnöke (1987-1990); tagja az Egyházak Világtanácsa (EVT) Központi Bizottságának (1983-1990), az LVSZ vezetőségének (1987-1990), a parlament külügyi bizottságának (1987-1990), a Hazafias Népfront Országos Tanácsának és Elnökségének (1988- 1989); országgyűlési képviselő (1987-1990). 1990-ben nyugalomba vonult.

(Folytatása jövő heti számunkban)

1 Lukács evangéliuma 1. Lásd még: Majsai Tamás: Mi, zakariánusok. Magyar Narancs. 2006. február 16. (XIII/7.) 50-51.

2 Ungváry Krisztián: Mozgástér és kényszerpályák. Ecsetvonások egy egyházfő életrajzához. Élet és Irodalom. 2006. II. 3. (L/5.) 10-11.

3 Szabó Csaba-Soós Viktor Attila: "Világosság". Az Állami Egyházügyi Hivatal és a hírszerzés tevékenysége a katolikus egyház ellen. Új Ember - Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány. 2006.

4 Ügynöki tevékenységéről lásd: Majsai Tamás: Harminc éven át állambiztonsági ügynökök álltak a református egyház élén. Mozgó Világ. 2006(32)/4. 83-95.

5 "Elmenvén, tegyetek tanítványokká minden népeket...". Dr. Tóth Károly püspök 75. születésnapjára. Budapest: Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója. 2006.

6 Szabó István véleményéhez lásd: Joó István: Téli (ügynök) vadászat nagyvadakra. Bogárdi Szabó István: A régi elvtársak változatlanul a markukba nevelhetnek. Magyar Nemzet, 2006. febr. 4. 4.

7 A Magyarországi Evangélikus Egyház (MEE) Országos Elnökségének nyilatkozata az ügynöklistával kapcsolatban. Budapest, 2005. III. 3.). Evangélikus Élet (továbbiakban: EvÉ). 2005. III. 13. (LXX/11.) 1.; lutheran.hu/z/honlapok/del/kozlemenyek/2ugynok

8 A parlament által elfogadott törvénytervezetet az Alkotmánybíróság ősszel elutasította. Lásd:

37/2005. (X. 5.) Ab-határozat. (563/A/2005. Ab-határozat)

9 Lásd: Ülésezett az Országos Közgyűlés. EvÉ. 2005. máj. 29. (LXX/22.) 1.

10 Ifj. Zászkaliczky Pálné Mirák Katalin: Tükör nélkül, homályosan... Történeti dilemmák az ügynökkérdés körül. Keresztyén Igazság. 2005. ősz. (Új folyam 67. sz.) 27-38.

11 Lásd az általa szerkesztett Nem voltam egyedül. Beszélgetések az evangélikus közelmúltról című kétkötetes kiadványt. Budapest: Magyarországi Evangélikus Ifjúsági Szövetség. 1995. (I.), 1999. (II.)

12 Jelentés a Tényfeltáró Bizottság 2005/2006-ban végzett munkájáról. Budapest, 2006. máj. 19. Az iratot jegyzik: ifj. Zászkaliczky Pálné, Dr. Balás István, Dr. Kertész Botond. gondola.hu/cikk.php?szal=48365.

13 Igazság és Kiengesztelődés. Az egyházi közelmúlt feldolgozásának teológiai, történeti, etikai és gyakorlati kérdései. Budapest, Evangélikus Belmissziói Baráti Egyesület. 2006.

14 Az evangélikus egyház a pártállamban - szemelvények levéltári dokumentumokból - közjogász szemmel. In: Igazság és Kiengesztelődés... 114-131.

15 Fabiny Tibor, ifj.: Feljegyzés Miklós Imrével, az Állami Egyházügyi Hivatal egykori elnökével a 2002. február 27-én folytatott beszélgetésről. In: Igazság és Kiengesztelődés... 132-137. - A Miklós-nosztalgianak vannak bizonyos lélektani összefüggései. Például az, hogy a volt államtitkár a saját misszióját illetően például hűségesebbnek és eltökéltebbnek mutatkozott, mint a magukat neki kiszolgáltató klerikusok. A kísértéseknek persze ő sem tudott ellenállni, és hosszan elnyúló hivatali éve során bűvkörébe került a papi ordo csábításainak.

16 Czenthe Miklós: Az Egyházi közelmúlt feldolgozásának történeti kérdéseihez. In: Igazság és Kiengesztelődés... 46. - "Deák" első ismert jelentése 1968-ból származik. Az ÁB már ekkor szerette volna beszervezni, s így jelöltként tartotta számon. A vele való érintkezés azonban "visszaesett" a "társadalmi kapcsolat" szintjére, majd feltehetően meg is szakadt. Legkésőbb 1982-ban az ÁB újabb kísérletet tett (lásd: Majsai: Harminc éven át..., 30), s ez már sikerrel járt, és 1983.november 25-én Hevesi Károly rendőr százados beszervezte őt. (Amint látni fogjuk, az evangélikus egyházban az ügynöki beszervezések egyik kumulációs időszaka volt a 80-as évek eleje.)

11 Lukács evangéliuma 1. Lásd még: Majsai Tamás: Mi, zakariánusok. Magyar Narancs. 2006. február 16. (XIII/7.) 50-51.

12 Ungváry Krisztián: Mozgástér és kényszerpályák. Ecsetvonások egy egyházfő életrajzához. Élet és Irodalom. 2006. II. 3. (L/5.) 10-11.

13 Szabó Csaba-Soós Viktor Attila: "Világosság". Az Állami Egyházügyi Hivatal és a hírszerzés tevékenysége a katolikus egyház ellen. Új Ember - Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány. 2006.

14 Ügynöki tevékenységéről lásd: Majsai Tamás: Harminc éven át állambiztonsági ügynökök álltak a református egyház élén. *Mozgó Világ*. 2006(32)/4. 83-95.

15 "Elmenvén, tegyetek tanítványokká minden népeket...". Dr. Tóth Károly püspök 75. születésnapjára. Budapest: Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója. 2006.

16 Szabó István véleményéhez lásd: Joó István: Téli (ügynök) vadászat nagyvadakra. Bogárdi Szabó István: A régi elvtársak változatlanul a markukba nevethetnek. *Magyar Nemzet*, 2006. febr. 4. 4.

17 A Magyarországi Evangélikus Egyház (MEE) Országos Elnökségének nyilatkozata az ügynöklistával kapcsolatban. Budapest, 2005. III. 3.). *Evangélikus Élet* (továbbiakban: *EvÉ*). 2005. III. 13. (LXX/11.) 1.; lutheran.hu/z/honlapok/del/kozlemenyek/2ugynok

18 A parlament által elfogadott törvénytervezetet az Alkotmánybíróság ősszel elutasította. Lásd: 37/2005. (X. 5.) Ab-határozat. (563/A/2005. Ab-határozat)

19 Lásd: Ülésezett az Országos Közgyűlés. *EvÉ*. 2005. máj. 29. (LXX/22.) 1.

10 Ifj. Zászkaliczky Pálné Mirák Katalin: Tükör nélkül, homályosan... Történeti dilemmák az ügynökkérdés körül. *Keresztyén Igazság*. 2005. ősz. (Új folyam 67. sz.) 27-38.

11 Lásd az általa szerkesztett *Nem voltam egyedül. Beszélgetések az evangélikus közelmúltról* című kétkötetes kiadványt. Budapest: Magyarországi Evangélikus Ifjúsági Szövetség. 1995. (I.), 1999. (II.)

12 Jelentés a Tényfeltáró Bizottság 2005/2006-ban végzett munkájáról. Budapest, 2006. máj. 19. Az iratot jegyzik: ifj. Zászkaliczky Pálné, Dr. Balás István, Dr. Kertész Botond. gondola.hu/cikk.php?szal=48365.

13 Igazság és Kiengesztelődés. Az egyházi közelmúlt feldolgozásának teológiai, történeti, etikai és gyakorlati kérdései. Budapest, Evangélikus Belmissziói Baráti Egyesület. 2006.

14 Az evangélikus egyház a pártállamban - szemelvények levéltári dokumentumokból - közjogász szemmel. In: *Igazság és Kiengesztelődés...* 114-131.

15 Fabiny Tibor, ifj.: Feljegyzés Miklós Imrével, az Állami Egyházügyi Hivatal egykori elnökével a 2002. február 27-én folytatott beszélgetésről. In: *Igazság és Kiengesztelődés...* 132-137. - A Miklós-nosztalgiaának vannak bizonyos lélektani összefüggései. Például az, hogy a volt államtitkár a saját misszióját illetően például hűségesebbnek és eltökéltebbnek mutatkozott, mint a magukat neki kiszolgáltató klerikusok. A kísértéseknek persze ő sem tudott ellenállni, és hosszan elnyúló hivatali éve során bűvkörébe került a papi ordo csábításainak.

16 Czenthe Miklós: Az Egyházi közelmúlt feldolgozásának történeti kérdéseihez. In: *Igazság és Kiengesztelődés...* 46. - "Deák" első ismert jelentése 1968-ból származik. Az ÁB már ekkor szeretne volna beszervezni, s így jelöltként tartotta számon. A vele való érintkezés azonban

"visszaesett" a "társadalmi kapcsolat" szintjére, majd feltehetően meg is szakadt. Legkésőbb 1982-ban az ÁB újabb kísérletet tett (lásd: Majsai: Harminc éven át..., 30), s ez már sikerrel járt, és 1983.november 25-én Hevesi Károly rendőr százados beszervezte őt. (Amint látni fogjuk, az evangélikus egyházban az ügynöki beszervezések egyik kumulációs időszak volt a 80-as évek eleje.)

folytatások:

MAJSAI TAMÁS

Öt évtizeden át ügynökök az evangélikus egyház élén (II-III-IV.)

<http://es.hu/kereses/szerzo/MAJSAI%20TAMÁS>